

HİTİT KRALLARININ/KRALİÇELERİNİN CENAZE TÖRENLERİ VE ESKİ YAKIN DOĞU'DA KREMASYON (ÖLÜYÜ YAKARAK DEFNETME) GELENEĞİ

SEVİNÇ, Fatma
TÜRKİYE/TURCIYA

ÖZET

Ölünün yakılarak defnedilmesi eski zamanlardan beri bilinen bir uygulamadır. Bunun ilk örneklerinden birini Hitit kraliyet cenazeleri oluşturur. Hitit kral ve kraliçelerinin yakılarak defnedilişini belgeleyen, on dört gün süren cenaze törenlerinin anlatıldığı çivi yazılı metinler kendi dönemi söz konusu olduğunda unik bir nitelik arz ederler. Zira yazılı tarihî belgeler göz önünde bulundurulduğunda, cenaze metinlerinin ayrıntılı olarak dile getirilişi Hitit Dönemi'ni içine alan MÖ 2. binyıldan sonra, ancak Rönesans döneminde karşımıza çıkmaktadır.

Hitit kraliyet cenaze metinleri kral veya kraliçelerin öldükten sonra nasıl defnedilmesi gerektiğini anlatan bir talimatname görünümündedirler. Günümüze kadar gelmiş olan metinler öncelikle ateşin söndürülmesi ve kemiklerin toplanıp gümüşten bir kaba konulması anlatımı ile başlar. İkinci gün olarak düşünülen bu andan itibaren on dört gün sürecek cenaze töreni çeşitli etkinliklerle devam eder.

Hitit cenaze törenlerinin Homeros'un İlyadası'nda yer alan savaş kahramanları Patraklos ve Hektor'un cenaze törenleri ile büyük benzerlik taşıdığı dikkat çekicidir. Bilindiği üzere Eski Yunan Dünyası'nın destan yazarı Homeros İlyada'da MÖ 12. yüzyıla tekabül eden Troya savaşlarını konu edinmiştir. Ancak yaşadığı çağ, MÖ 9. veya 8. yüzyıllardır. İlginç olan şudur ki, hem savaşların geçtiği 12. yüzyılda hem de Homeros'un yaşadığı çağda Eski Yunan'da cesedi yakarak defnetme uygulamasına, arkeolojik belgeler ve diğer yazılı kaynaklar temel alındığında, yok denecek kadar az rastlanmıştır. Bu durumda Hitit Kraliyet Cenazeleri ile Homeros'un anlattığı cenaze törenleri arasındaki benzerlik çözülmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eski Yakın Doğu'da yazılı belgeler dışında ölümlerin yakılarak defnedildiğine dair uygulamaların varlığı bazı arkeolojik kazılar sayesinde ispatlanmıştır. Ölünün yakılmasının hangi anlayışa veya inanca uygun olarak gerçekleştirildiği ve bu anlayışın genel olarak Eski Yakın Doğu'da özel olarak Hitit Dünyası'nda ne kadar etkili olduğu açıklanması gereken bir diğer konudur.

Anahtar Kelimeler: Kremasyon, cenaze, Hitit, Eski Yakın Doğu.

ABSTRACT

Cremation has been practiced since ancient times. Hitite royal funerary is one of first examples of this practice. The cuneiform texts which document the funerals of the Hitite kings or queens, and lasting fourteen days has a unique property when considered in their own era. Because, when the written sources are considered, after second millenium B.C. including the Hitite Period it is possible to see the detailed descriptions of funerals only in Renaissance period.

The Hitite royal funeral texts seem like instructive documents to explain how to bury the king or the queen. The texts start by the explanation of deflating the fire and collecting the bones and putting them into a silver bowl. After this practice, which is planned to take in the second day, the funeral continues with several activities for a total of fourteen days.

It is interesting to see that the Hitite funerals are very similar to the funerals of warriors Patroclus and Hector which are described in Iliada by Homeros. As we know, Homeros, the epic writer of Ancient Greek, described in Iliada the Troy wars which took place in about 12th century B.C. But, he lived in about 900 or 800 B.C. The interesting point is that, both in 12th century B.C. in which the wars took place, and in times which Homeros lived, the practice of cremation is rarely found when we take into consideration the archaeological sites and other written documents. Therefore the similarity between the Royal Funerals of Hittite and the funerals described by Homeros is a subject of problem to be solved.

In Ancient Near East, the existance of cremation is proved by the archaeological excavations. According to which religion or way of thinking this practice was made, and how much this religion or way of thinking in Ancient Near East was effective in Hitites is another subject needing explanation.

Key Words: Cremation, funeral, Hittite, Ancient Near East.

Mezarlıkların açığa çıkartılması ve mevcut yazılı belgelerden yola çıkarak ölülerin defin tarzlarının ele alınması, eski insanların inanç ve düşünce sistemlerini dolayısıyla uygarlıklarını anlamak için zorunludur.

Parçası olduğumuz Yakın Doğu Uygarlıklarının geçmişinde ölümlere gösterilen saygının tezahürü olan defin törenleri konusunda çeşitli uygulamalar söz konusudur. Bu uygulamaların çeşitlilik göstermesinin nedeni insanların öteki dünya inançları ile evren algılayışlarında ve genel olarak kültürlerindeki farklılıktır. Çoğu zaman kendi içinde de değişiklik göstermiş olmasına rağmen Eski Yakın Doğu'da temelde üç tip ölü defnetme yöntemi vardır. İlki en yaygın olan cesedi toprağa gömmedir, ikincisi –özellikle Eski Mısır'da çok gözde olanı– cesedi mumyalamadır ve sonuncusu ise cesedi yakarak defnetmedir.

Cesedin yakılarak defnedilmesine dair örneklere Eski Yakın Doğu Uygarlıklarına ait pek çok arkeolojik sitede rastlanmaktadır. Kremasyon sistemli bir şekilde uygulanmasa da eskiçağda bazı insan grupları tarafından tercih edilen bir defin yöntemi olmuştur.

MÖ 2. binyıla damgasını vurmuş büyük uygarlıklardan biri olan ve Anadolu'nun merkezinde doğup gelişen bir devlet kuran Hititler de özellikle kraliyet soyundan olan kişileri yakarak defnetmeyi tercih etmişlerdir. Hititler, Eski Yakın Doğu'da, bir kraliyet cenazesini yazılı olarak belgeleyen tek devlet olma ayrıcalığını da taşırlar. Pek çok parlak uygarlığın merkezi olmuş Eski Yakınoğu'da, cenaze törenlerinin bu derece ayrıntılı ve özenli bir şekilde anlatıldığına dair kayıt bulunamamıştır. Ne MÖ 2. binyıl, ne daha öncesi ne de sonrası için böylesine ayrıntılı bir cenaze töreni anlatımı yoktur. Kralların cenazeleri ile ilgili böyle ayrıntılı bir talimatname için en yakın örnekleri ancak MS 10. yüzyılda Bizans'ta, Orta Çağ İngilteresi'nde ya da Rönesans Dönemi Avrupası'nda bulabiliriz (van den Hout, 1994: 58, d.n. 84 ve 85).

“Talimatname” ifadesini kullanmamızın nedeni, metinlerde anlatılan cenaze töreninin kişiye özel olmamasıdır. Metnin içeriğine baktığımızda, ölen kişi için özel olarak bir kral ya da kraliçe ismi verilmediğini görürüz. Hatta tam tersine, “ölen kişi kralsa şöyle yapılır” ya da “ölen kişi kraliçeyse böyle yapılır” gibi ifadeler yer almaktadır. Cenaze töreni metnindeki kurallar bütünü, kral ya da kraliçenin ölümünden hemen sonra başlaması gereken 14 günlük cenaze töreninin organize edilmesine kolaylık sağlamak ve törenin hatasız gerçekleşmesini garanti etmek için oluşturulmuştur.

Pek çok görevlinin, 100'ün üzerinde hayvanın, bol miktarda yiyeceğin ve her çeşit malzemenin dâhil edildiği bir törende, ölen kişiye saygısızlık olarak addedilebilecek herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için böyle bir talimatname hazırlamanın zorunlu olduğu açıktır (van den Hout, 1994, 57).

İsmi bilinen bir Hitit kralının cenazesinin, böyle bir talimatname doğrultusunda defnedildiğini kanıtlayan bir ifadeye Hitit Kralı II. Murşili'nin (MÖ 1339-1306) yıllıklarında rastlıyoruz. II. Murşili bu belgede, Kargamış kralı olan kardeşi Şarrukuşuh'un ölümünden söz eder. Kardeşinin hastalandığını, öldüğünü ve cenazesinin Hattuşa'ya getirilerek, Hattuşa'da bu cenaze için gün be gün ritüeller düzenlendiğini anlatır (KBo 4.4 i 5'-8'//KUB 14.29 i 28'-30'//KBo 10.38, 2'-8'; Laroche, 1971: no. 61: Goetze, 1933: 108 vd; Otten, 1958: 9).

Hitit cenazesini anlatan mevcut çivi yazılı tabletlerde ilginç ayrıntılar ve özenli anlatım hemen dikkati çeker. Ölünün yakılmasını takiben gerçekleşen ritüelleri konu edinen tabletler ve tablet fragmanları, nitelikleri bakımından kendi içlerinde ayrılabilir. E. Laroche, cenaze metinlerini, “ritüel metinleri” başlığında 450 katalog numarası altında toplamıştır (Laroche, 1971); sınıflama yaparken,

bunları büyü ritüelleri kategorisine yerleştirmiştir. Çünkü büyü ritüelleri cenaze töreni boyunca geniş yer tutmaktadır ve yapılan ritüellerin önemli bir çoğunluğu analogi (taklit) büyü tekniği kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Aslında büyü ile tipik tapınak kültü ritüelleri burada kaynaştırılmıştır. Örneğin çeşitli tanrılara ve ölünün ruhuna “içme” (Hititçesi *eku-*) ve çoğu pasajda anlatılan müzisyenlerin icraatları, bayram törenlerindekiyle ayırt edilemez.

Ritüelleri gün gün anlatan metinlerin tek kopya dan oluşmadığı anlaşılmıştır. Bunların birden fazla duplikatları olabilmektedir. Boğazköy’de yapılan kazıların çeşitli noktalarından, cenaze törenine ait metinlerin duplikatlarının bulunması bu düşüncüyü doğrulamıştır (metinlerin buluntu yerleri için bkz.: Otten, 1958: 8; van den Hout, 1995: 196).

Hitit cenaze töreni hakkında bir kitap yazmış olan H. Otten cenaze metinlerini, birbirleriyle karşılaştırarak farklı gruplar altında değerlendirmiştir. Bazılarının tamamen Hitit karakterinde yazılmış olduğuna, bazılarının ise başka bir kültürün etkisiyle ve farklı bir zihniyetle yazıldığına dikkat çeker (Otten, 1958: 7 vd). Daha sonra, cenaze töreni ile ilgili başka bazı metinleri iki ayrı yerde yeniden yayınlamıştır (Otten, 1954-1959: 477 vd; Otten, 1962: 229 vd). Aynı zamanda bu metinlerin Fransızca tercümesi de yapılmıştır (Christmann-Franck, 1971, 61 vd). Son yıllarda cenaze metinlerinin Hitit karakterinde olanlarının (*šalliš waštaiš* – grubuna dâhil olanlar) transkripsiyonu İngilizce ve Rusça tercümesiyle birlikte yeniden yayınlanmıştır (Kassian et al, 2002).

Sözünü ettiğimiz, Hitit karakterinde yazılmış belgeler, 14 günden oluşan cenaze törenini anlatan ve kendi içinde bütünlük arz eden belgelerdir. Bu metinlerin arasında bağ kurmamızı ve onları belirli bir bütünün parçası olarak kabul etmemizi sağlayan bir ifade vardır. Bu ifade, çoğunlukla metnin başında bir giriş cümlesidir; zaman zaman da son söz olarak karşımıza çıkar. Bu ifade, Hattuša’da bir kral ya da kraliçenin öldüğünü bildiren bir deyim niteliği arz etmektedir. Bu deyim “büyük bir kayıp” anlamına gelen, *šalliš waštaiš*’dir.

Bazı metinlerde bu deyime rastlamak mümkün olmasa da (tabletlerdeki tahribatlardan dolayı) içerik ve teknik özellikler göz önünde bulundurulduğunda aynı ritüel grubuna dâhil oldukları anlaşılmıştır. Üstelik tabletler cenazenin kaçınıcı gününün anlatıldığı konusunda da bilgi vermektedir.

Šalliš waštaiš metinleri, diline bakılırsa imparatorluk dönemine (MÖ 14./13. yüzyıllar) tarihlenebilir. Bununla birlikte kralın veya kraliçenin yakılarak defnedildiği cenaze töreninin anlatıldığı *šalliš waštaiš* metinlerinde Eski Hitit Dönemi’ne ait bazı dil özelliklerinin korunması ve bazı Hatti tanrılarının adlarının anılması, orijinal kompozisyonun Eski Hitit Dönemi’nde yaratıldığına dair şüphe uyandırmaktadır (Kassian et al., 2002: 11 vd).

Genel olarak cenaze karakteri taşıdığı halde *šalliš waštaiš* metnlerinin bütünlüğüne uymayan metinler de yer almaktadır. Bazı tanrıların ve görevli rahiplerin isimlerinin kullanımında *šalliš waštaiš* grubu metinlerle önemli aykırılıklar taşıması nedeniyle bunları yabancı kaynaklı veya Hitit karakteri taşımayan metinler olarak sınıflandırıyoruz (Otten, 1958: 2).

Sonuç olarak, bazı fragmanların aralara yerleştirilmesi söz konusu olsa da, 4.-6., 8.-11. ve 14. güne kadar cenaze töreninin akışında büyük bir boşluk var. Büyük olasılıkla bazı tabletler tamamen eksiktir. Ancak cenaze töreninin her biri belirli bir eyleme tekabül eden günlerini sıralayan bir özet tableti mevcuttur. Özet tableti de metinlerde anlatılan ritüellerin hangi güne yerleştirilebileceği konusunda kılavuzluk eder (özet tableti: KUB 39. 6; Otten, 1958: 48 vd; Kasian et al, 2002: 610 vd).

Elimizde bulunan verilerden yola çıkarak Hitit kraliyet cenazesinde gerçekleşen olayları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

Birinci Gün: Konusu itibarıyla törenin ilk gününe yerleştirilmesi uygun görünen bir metin oruç, yas ve henüz yakılmamış olan cesedin başındaki kurbanları konu alır (KUB 30.16+39.1; Otten, 1958: 18 vd; Kassian et al, 2002, 46 vd). Kralın veya kraliçenin ölümüyle herkesin yemeden içmeden kesildiği ve belki de mecburi olan bir orucun gerçekleştirildiği, “büyük küçük herkes içme kamışlarını bırakır.” ifadesi sayesinde anlaşılmaktadır. Daha sonra herkesin ağlamaya başlaması ülkenin büyük bir yasa boğulduğunun işaretidir. Bundan sonra cesedin başucunda yapılan bir ritüel söz konusu edilir. İyi cins bir sığır ve ardından bir testi içindeki şarap ölünün ruhuna kurban edilir. Sığır kurban edilirken ölünün ruhunun taşıyıcısı olacağı büyüsel sözlerle ifade edilir. Şarap kurbanından sonra testi kırılır ve böylelikle ölünün kullanımına terk edilir. Hava karardığında bir teke getirilip ölünün üzerinde –büyük olasılıkla günahları veya olumsuz olarak düşünülen başka herhangi bir şeyi soğurması için– dolaştırılır. Metnin bundan sonrası kayıptır. Sığır ve tekeyle yapılan bu ritüelden sonra ceset yakma yerine sevk edilmiş olmalıdır. Kısmi olarak korunmuş olan bir metinde (KUB 30.17 öy ve ay’un tamamı; Otten, 1958: 52 vd; Otten, 1958b: 81; Kassian et al, 2002: 214 vd) cesedin hayvanlar tarafından çekilen bir arabayla ceset yakma yerine götürülmesi anlatılmaktadır. Yakma yerinde bir çadır kurulmuştur ve ritüellerin pek çoğu bu çadırın içinde veya çevresinde gerçekleştirilecektir.

İkinci Gün: (İkinci günün sabahı ve takip eden olaylar için bkz.: KUB 30.15+KUB 39.11+39.19+KBo 41.26; Otten, 1958: 66 vd; Christman-Franck, 1971: 261 vd; Gurney, 1977: 59 vd): İkinci gün görevli kadınların tan vaktinde *ukturi* (Friedrich, 1952: 233’te Leichenverbrennungsplatz “ceset yakma yeri” olarak tanımlanmaktadır. *Ukturi*’nin anlamı ve Hattuša’daki konumu hakkındaki ayrıntılı bir inceleme için bkz.: Börker-Klähn, 1995: 74 vd, 86 vd) “ceset yakma yeri”ne gelerek yanan ateşi; bira, şarap ve *walhi* içkisi ile söndürüp yanmış cesetten kalan

kemikleri gümüş maşalarla toplamaları ile başlar. Ne yazık ki cenazenin yakılış anına dair anlatım içeren bir tablet şu ana kadar elimize geçmiş değildir. Bu nedenle cesedin yakılışıyla ilgili detaylar konusunda bilgisiziz. Bu konudaki boşluk pek çok uzman tarafından Homeros'un İlyadası'nda anlatılan Patraklos ve Hektor'un cenaze törenleri ile karşılaştırılarak kapatılmaya çalışılmıştır (Christmann-Franck, 1971: 62 vd; Gurney, 1990: 138 vd). Hitit cenaze töreni ile İlyada'da anlatılan cenaze törenleri arasında şaşırtıcı benzerlikler vardır. Her ikisinde de cesetler geceleyin yakılır ve yanmış cesetten geriye kalan kemikler toplanarak içi yağ dolu İlyada'da altından, Hitit Cenaze Töreni'nde gümüşten bir kaba daldırılır ve bir beze sarılır. Hitit cenaze töreninde beze sarılı kemikler ölen kişi kralsa bir sandalyeye kraliçeyse bir tabureye yerleştirilir ve krematoryumun hemen yanında bir cenaze yemeği tertip edilir. Yemek sakın bir ortamda gerçekleşir ve herhangi bir müzik enstrümanı kullanılmaz. Daha sonra, ölüyü simgeleyecek olan bir tasvirin yaratılışı anlatılır. Ölen kral veya kraliçe artık bu tasvir vasıtasıyla törende yer alacaktır. İlk tasvir incirler, kuru üzüm ve zeytinler kullanılarak yapılan bir insan tasviridir. Bu tasvir odun yığınının üzerine konur ve onun için çeşitli sunular yapılır. Bu sırada “Yaşlı Kadın” unvanlı büyücü kadının yönettiği ilginç bir ritüele şahit oluruz. Büyücü kadın bir terazi alıp bir kefesine gümüş, altın ve değerli taşlar, diğer kefesine çamur koyar. Daha sonra büyücü kadın ritüelde kendisine yardımcı olan görevli kadınlarla birlikte söz konusu teraziyi kullanarak bir oyun sergiler. Bu oyun ölen kişinin kefaretinin ödenmesi ile ilgili karmaşık bir eğretilerdir. Ritüelin sonunda terazi yere atılıp kırılır ve ağıtçı kadınlar ağlamaya başlarlar. Yeraltı Tanrıçası'na yapılan bazı kurbanlardan sonra kemikler muhtemelen anıt mezar olarak inşa edilen Taş Ev'e götürülür ve kutsal yatak odasındaki yatağın üzerine yerleştirilir. Odadaki ışık açık bırakılır. Ölü için yeniden kurbanlar gerçekleştirilir. Ölünün yanı sıra pek çok tanrı ve tanrıça ile ataların ruhları ve “İyi Gün” olarak adlandırılan ve muhtemelen ölüm gününün yumuşatılmış bir ifadesi olan tanrı da kurbanlardan nasibini alır. Kurban sunulan tanrıların yeraltı dünyasıyla ilişkileri dikkat çekicidir.

Üçüncü Gün: Törenin 3., 4., 5. ve 6. günlerine ait ritüelleri eksik tabletler veya tabletlerdeki tahribatlardan dolayı tam olarak tespit etmek mümkün olmasa da günü belirtilmemiş cenaze törenine ait bazı ritüel anlatımlarını 3-6. günlere yerleştirmek mümkün olabilir (metnin transkripsiyon ve tercümesi için bkz.: Otten, 1958: 72 vd; Kassian et al, 2002: 160 vd metnin yeni bir kopyası bulunmuş ve yayınlanmıştır. Bkz. van den Hout, 1995: 195 vd). Bu ritüellerde ölünün kemiklerinin bulunduğu kutsal yatak odasında bazı tanrı ve tanrıçalar içilmekte veya onların şerefine içilmekte ve ekmek kurbanları yapılmaktadır (kısaca *eku-“içme”* seremonisi olarak adlandırdığımız ve metinlerde sık sık “tanrıyı içer.” ifadesiyle karşımıza çıkan seremoninin karmaşık durumunun açıklama denemesi için bkz.: Sevinç, 2007: 36 vd). Ancak gerçekleştirilen bütün ritüeller ağır bir matem havası içindedir. Sadece lir eşliğinde ilahiler söylenir, görevliler fısıltıyla konuşur.

Dördüncü Gün: Dördüncü güne ait olan ancak hiç de iyi korunamamış olan metinde (KUB 39.9 öy 1-19: Otten, 1958: 52 vd; Kassian et al, 2002: 304 vd.) yeni kralın ve saray erkânının cenaze törenine eşleriyle birlikte katıldıklarından özellikle söz edilmektedir. Metinde başlarının örtülü olduğundan söz edilir ki, her hâlde bundan cenaze töreninin protokolüne uygun bir giysi kast edilmektedir. Cenaze törenine ait metinler içinde yeni kraldan ilk defa söz edilir. Metinden açıkça anlaşılmasa da burada yeni kralın tahta çıkışı konu ediliyor olabilir.

Beşinci ve Altıncı Gün: Ne yazık ki törenin beşinci veya altıncı gününe ait elimizde veri bulunmamaktadır.

Yedinci Gün: (Yedinci gün için bkz. KUB 30.25+KUB 34.68+KUB 39.4+KBo 41.117; Otten, 1958: 24 vd; Kassian et al, 2002: 320 vd; Christmann-Franck, 1971: 68 vd): Özet tabletine göre yedinci gün saman yakma günüdür. Gün ölünün tasvirine yapılan sunularla başlar. Buradaki tasvir törenin ikinci gününde kuru incir, üzüm ve zeytinlerle yapılan tasvirinden farklıdır. Bu daha çok bir heykeldir. Hititler, krallarının ölümünü telafi etmek amacıyla, onu temsil eden ve onu canlıymış gibi gösteren bir heykel yapmışlardır. Bu tür kralî cenaze törenlerinde ölen kişinin bir heykelle simgelenmesine, tarihin başka dönemlerinde –örneğin Roma dönemi, Orta Çağ ve Rönesans dönemi Avrupa’sı ile batılı olmayan pek çok uygarlıkta– rastlanması dikkat çekicidir (örnekler için bkz.: van den Hout, 1994: 63). Heykele su verilir ve güzel kokulu yağ –bir anlamda parfüm– damlatılır. Ardından sığır ve koyun kurbanları gelir. Gün yeraltı tanrıçasına, atalara ve İyi Gün’e yapılan kurbanlarla devam eder. Yemekten sonra samanı yakma ritüeli başlar. Samanın yanı sıra bir tören giysisi ve bir kap güzel kokulu yağ da yakılır. Bundan sonra tekrar hayvan, içki ve ekmek kurbanları yapılır. İçki kurbanlarında kullanılan kaplar her zamanki gibi yere atılıp kırılır. Son olarak tanrıların içilmesi töreni başlar, bu arada hafifçe lir çalmakta, görevliler fısıltıyla konuşmaktadır.

Sekizinci Gün: (Sekizinci gün ritüellerini anlatan metinler için bkz.: KUB 30. 24a+KUB 34. 65: KUB 30. 24+KBo 39. 292: Otten, 1958: 58 vd; Kassian et al, 2002: 374 vd; Christmann-Franck, 1971: 71 vd): Sekizinci gün domuzun suya sürüldüğü ve çayırın kesildiği gün olarak tanımlanmaktadır. Bu günde oldukça sıra dışı kurbanlarla karşılaşmaktayız. Bunlar arasında çoğunlukla yeraltı dünyasına sunulduğunu bildiğimiz domuz ve kuş kurbanları yer almaktadır. Ancak büyük olasılıkla domuz ve kuşlar canlı olmayıp bir sembol belki de bir ritondur. Çünkü onlara gümüş ve altından süsler, ağızlıklar takılmaktadır. Her ne ise bu domuz ve kuşlar bir su kaynağına konurlar ve domuz suya sürülmüş olur. Bu sırada büyücü kadın domuzun neden suya sürüldüğü ile ilgili tam anlaşılmayan bir konuşma yapar. Bu sırada adı geçen su kaynağında sığır ve koyunlar kesilmek suretiyle kurban edilirler. Büyücü kadın elinde terazisiyle konuşmasına devam eder ve kesilen hayvanların güneş tanrısına ithaf edildiğinden söz eder. Ritüeli arabada oturan heykel de izlemektedir ve ona içki sunusu yapılır. Daha sonra

domuz ve kuşlarla ilgili bir ritüel çukurun içinde gerçekleştirilir ki, çukur her zaman yeraltı tanrıları için yapılan ritüellerle bağlantılı olmuştur. Gümüş ve altın süsler ise “mezar hediyesi” olarak Taş Ev’e götürülür. Büyük olasılıkla çukuru kazmak için kullanılan kazma ve kürek de bu ritüelden sonra yakılmaktadır. Daha sonra o günün anlamını belirten ikinci ritüel başlar. Çayır kesilir ve büyücü kadın kesilen çayırın, kesilen ve yakılan diğer kurbanlarla birlikte ölüye bağışlanması için Güneş Tanrısı’nın hükmü için yakarıda bulunur.

Dokuzuncu Gün: Dokuzuncu güne ait metinler günümüze kadar gelmemiştir. Özet tabletinde süt kabını süslemekle ilgili bir gün olduğu anlaşılrsa da, içerik hakkında ayrıntılı bilgi vermek ve yorum yapmak mümkün değildir.

Onuncu Gün: (Onuncu gün ritüellerini anlatan tabletler KUB 39.6; Otten, 1958: 48 vd; Kassian et al, 2002: 610 vd/KBo 40.178+KUB 39.14; Otten, 1958: 78 vd; Kassian et al, 2002: 450 vd; Christmann-Franck, 1971: 73 vd/KUB 39.14+KBo 40.178+KBo 40.311; Otten, 1958: 80 vd; Kassian et al, 2002: 456 vd/KUB 39.33+KBo 39.34; Kassian et al, 2002: 454 vd/KUB 39.14+KBo 40.311; Otten, 1958: 80 vd; Kassian et al, 2002: 458 vd): Bu gün harman yeri sabanının günüdür. Gün yine heykele su verilmesi ile başlamaktadır. Ardından sığır ve koyun kurbanları, yeraltı tanrıçası, güneş tanrısı, atalar, “İyi Gün” ve ölü için kurban edilir. Daha sonra heykel çadırdan dışarı çıkarılıp arabaya yerleştirilir. Sabanla ilgili ritüel başlayacaktır. Saban görevliler tarafından yerde birkaç kez sürüldükten sonra parçalanıp yakılır. Küller ölü için yakılmış olan diğer bütün her şey gibi ölünün öbür dünyadaki krallığına bağışlanmaktadır. O günün ritüelleri içki kaplarının, bir müzik enstrümanının ve ağaçtan bazı eşyaların kırılıp yakılması ile devam eder. Bu arada hayvan kurbanları da yapılmaktadır.

On Birinci Gün: On birinci günün ritüellerini anlatan tabletler de şu an için mevcut değildir. Özet tabletinde “serpmek” anlamına gelebilecek bir fiilden söz edilmektedir. Ancak bundan bir anlam çıkarmak mümkün gözükmemektedir.

On İkinci Gün: (On ikinci gün ritüellerini anlatan tabletler için bkz.: KUB 39.19+20+21+22+39.17; Otten, 1958, 32vd; Kassian et al, 2002: 476vd; Christmann-Franck, 1971: 74 vd/KUB 34.66+39.7+KBo 34.57+38.173+39.148+40.22; Otten, 1958: 40 vd; Kassian et al, 2002: 500 vd/KUB 30.19+30.20+39.7; Otten, 1958: 44 vd; Kassian et al, 2002: 514 vd): On ikinci gün “asmanın kesilmesi” yani bağbozumu günü olarak tanımlanmaktadır. Gün, artık klasikleşmiş olan kurbanlarla başlar. Bilinen tanrı ve tanrıçalar kurbanlardan nasibini alır. Heykel yine dışarı çıkartılıp arabaya yerleştirilir ve ağıtçı kadınlar ardından ağlayarak ilerlerler. Bundan sonra “asmanın kesilmesi” ritüeli başlar. Asmayı getirirler sonra onu bez bir kuşakla bağlarlar, üzüm ve başka meyve salkımları ve yün parçaları ile süslerler; ağıtçı kadınlar onu çadırın içine sokar ve ölünün yani heykelin huzuruna koyarlar. Onun üzerinde içki ve hayvan kurbanı yapılır ve bundan sonra tipik ritüel akışı gerçekleşir. Daha sonra elinde baltayla gelen bir kişi asmayı keser. Bu

ritüellerde ocak da önemli bir yer tutmaktadır. Kesilenler ve kullanılan malzeme ocağa atılıp yakılır. Bu güne ait törenler heykelin dışarı çıkartılıp arabaya oturtulması ve ağıtçı kadınların onu izlemesi ile son bulur.

On Üçüncü Gün: (On üçüncü gün için bkz.: KUB 39.7: Otten, 1958: 36 vd; Kassian et al, 2002: 490 vd/KUB 34.66+39.7+KBo 34.57+38.173+39.148+40.22; Otten, 1958: 44 vd; Kassian et al., 2002: 512 vd/KUB 30.19+30.20+39.7: Otten, 1958: 44 vd; Kassian et al., 2002: 514 vd): On üçüncü gün metinde *lahhant* olarak adlandırılan özel bir kuş türüne aittir. Çok sayıdaki bu kuşların sadece dört ya da altı tanesi canlıdır. Geri kalanlar içinde ağaçtan yapılıp gümüşle kaplanmış olanları, yünle ve hamurla yapılmış olanları vardır. Bundan sonra içine ekmek, peynir ve çeşitli meyveler konan bir sunu sepeti hazırlanır. Bundan sonra kuşlar kullanılarak özel bir ritüel gerçekleştirilir. Metnin devamından kuşların ölüyü simgeleyen heykelin huzurunda yakıldıklarını öğreniyoruz. Gümüşle kaplanmış olan kuşlardan gümüşler sökülmüş ve Taş Ev'e mezar hediyesi olarak götürülmüştür.

Kuşların yakılmasından sonra büyük yemeğin başladığı haber verilir. Devam eden satırlarda ocağın yanında yapılan bir başka ritüel anlatılmaktadır; daha önceki satırlarda ekmek, peynir ve çeşitli meyvelerle doldurulan sepetin içindekiler tek tek boşaltılır. Bundan sonra ocak başındaki ritüel devam etmekte ve kurbanlar verilmektedir:

13. gün yapılan ritüellerden biri heykelin *kurakki*- denen bir objenin üstüne kaldırılışı ile ilgilidir. *Kurakki* büyük olasılıkla bir heykel kaidesidir (bu konu için bkz.: Friedrich, 1952: 117; Puhvel, 1997: 260 vd; Popko, 1978: 40). Bu yükseltinin tam ortasına yerleştirilen heykel, önce altın kaplı bir tahta oturtulduktan sonra oraya konur. Bu taht, ölmeden önce onun her zaman oturduğu, onun gücünü ve iktidarını simgeleyen bir objedir.

Hemen arkasından ocağın yanında başlayan kurban ritüeli gelir. İlk önce ocağın içine bir ağaç ya da bitki kökü yerleştirirler. Daha sonra sığır ve koyun kurbanları, içki ve ekmek kurbanları yapılır.

Son olarak yapılan ritüellerden biri ölünün yani ölünün heykelinin dizlerine ekmek sunusu bırakılması ve ölüye hitaben konuşulmasıdır. Bu konuşma ona yapılan sunuların kusursuz olduğu ve kızması için bir neden olmadığı konusundadır. Çocuklarına, krallığına ve ülkesine karşı iyi olması için ona yakarıda bulunulur. Onun hiçbir şeyinin eksik edilmeyeceğine, ona düzenli olarak kurbanlar sunulacağına dair söz verilir. Bu yakarılar ve sözler ölüden ve onun getireceği felaketlerden ne derece korkulduğunu açıkça göstermektedir. Sonra bir ip getirilir, ip güzel kokulu yağa bulaştırılıp ocağa atılır. Ağıtçı kadınlar ölüye hitaben “çayırılığa gittiğinde ipi çekme.” diye ağlaşırlar. Çayırılığın törenin başından beri ölü için hazırlanan mekânın bir ifadesi olduğu açıktır, ancak

çekilmemesi gereken ip ne anlama gelmektedir? Belki de “Orada rahatın iyi olsun, geri dönmeye kalkma!” anlamı taşımaktadır. Çünkü öteki dünyaya gitmiş, dolayısıyla yeraltına inmiş bir ölünün geri dönmesi felaketleri de beraberinde getirmesi anlamı taşıyordu. Son olarak lir eşliğinde içki ve ekmek kurbanları yapılıp, heykele su verilir. On üçüncü günü on dördüncü güne bağlayan gece boyunca sunular devam eder, törene katılanlar ağlar. Bundan sonra tören bitmiştir. Çadır kaldırılır.

On Dördüncü Gün: Sabah olduğunda törenin son günü de gelmiştir. Bu güne ait bir ritüel metni mevcut olmamakla birlikte törenden geriye kalanların toplanıp, tören yerinin temizlenip düzenlenmesine ayrıldığını düşünmemek için hiçbir neden yoktur.

14 günlük cenaze ritüeli böylece bitmiş olur. Ölü için sunulan kurbanlar cenaze töreni ile sınırlı kalmayacaktır. Onun Taş Ev’inde her zaman dizlerine ekmek konacak, ona her türlü içki sunulacak ve hayvan kurbanları yapılacaktır.

Bu belgeler sayesinde Hititlerin kraliyet ailesinden olan kişileri yaktıkları kesin olarak anlaşılmış bulunmaktadır. Peki, kremasyon sadece üst düzey kişiler için mi uygulanmaktadır? Kral ailesinden olmayan insanların ya da halktan kişilerin öldükten sonra nasıl bir törenle defnedildiğine dair kesinlikle hiçbir yazılı belge yoktur. Ancak arkeolojik kazılar MÖ 2. binyılda Anadolu’da halktan kimselerin de ölümlerini yakarak defnettiklerini göstermiştir. Onların cenaze törenlerinin ayrıntılarını kraliyet ailesininki kadar iyi bilmiyoruz.

İyi bildiğimiz başka cenaze törenleri daha vardır ki, yukarıda da belirttiğimiz gibi bunlar Homeros’un İlyadası’nda anlatılan Patraklos ve Hektor’un cenaze törenleridir (Patriklos’un cenaze töreni için bkz.: **İlyada**, XXII 1-107; Hektor’un cenaze töreni için bkz.: **İlyada**, XXIV 782-804). Bu törenlerin şaşılacak derecede Hitit cenaze törenlerine benzemesi bazı sorunları ortaya çıkarmaktadır. Öncelikle Troya savaşlarının gerçekleştiği düşünülen zamanda (yakl. MÖ 1200) Hellas’da ölü yakma geleneği söz konusu değildir. Homeros’un yaşadığı ve destanların oluşturulduğu çağ olarak düşünülen MÖ 9. veya 8. yüzyıl tarihleri içinde de Hellas’da ölü yakma geleneğine sınırlı olarak rastlanır (Homeros ve Homeros destanları ve tarihlendirilmesi için bkz. Homeros, 1984: 5 vd; Mansel, 1988, 130 vd; Levi, 1987: 52 vd). Ancak Troya için bu geçerli değildir. Troya’da yapılan kazılar pek çok kremasyon mezarlığını açığa çıkartmıştır.

Bu karışıklığı aydınlatılabilmek için Anadolu’yu ya da Hititleri merkez alarak çevre kültürlerde kremasyon ne zaman ve nerede ortaya çıkmıştır, zamana ve mekâna bağlı olarak belirli bir yayılım arz eder mi, bunlara bakmamız gerekecektir.

En eski kremasyon örnekleri ile başlayacak olursak Halaf Dönemi’ne ait bazı merkezler bu anlamda ilk örnekler olarak takdim edilebilirler (Halaf Dönemi Kuzey Mezopotamya’da MÖ 6. binyılın son çeyreği ile 5. binyılın ilk çeyreğini

oluşturan dönemde bugünkü Kuzey Irak, Kuzey Suriye ve Türkiye'nin güneyini kapsayacak kadar yaygınlaşan karakteristik bir neolitik kültürdür. Halaf Dönemi ve kültürü temsil eden siteler hakkında bkz.: Campbell, 1992: 182 vd). MÖ 4800 yıllarına tekabül eden Yarım Tepe'de yaygın olmasa da kremasyonlara rastlanmaktadır (Postgate, 1976: 78): parçalar hâlinde yakılmış olan ceset kalıntıları sığ bir çukura yerleştiriliyordu. Bu kremasyonların üç kil vazodan daha fazlasını içermeyen mezar hediyeleri ölenlerin üst tabakadan olmadıklarının göstergesi kabul edilebilir.

Yarım Tepe kremasyonlarından birkaç yüzyıl sonraya, Obeyt dönemine ait Nineve'nin kremasyon mezarlarında (Nineve'nin 3. tabakasında ortaya çıkartılan kremasyonun hangi döneme yerleştirildiği hakkında bkz.: Mallowan-Cruikshank Rose, 1935: 25'teki tablo) –hafirlerin belirttiği üzere– Eski Hindistan'da yapılan kremasyonlarla önemli paralellikler vardır: ceset parçalar hâlinde yakılmış ve büyük urnelerin içine konmuştur (Mallowan-Cruikshank Rose, 1935: 36).

Yine Halaf kültür çevresi içinde değerlendirilen Güneydoğu Anadolu'daki Mersin Yumuktepe'nin XI. tabakasında, toplu mezar görüntüsü arz eden sıra dışı bir kremasyon mezarlığı gün ışığına çıkartılmıştır (Garstang, 1953: 111).

MÖ 3. binyıla gelindiğinde Ur ve Fara'da L. Woolley tarafından Er Hanedanlar döneminde kısmi kremasyonlar tespit edilmiştir. Ancak kendisi bunları Mezopotamya'ya gelen yabancı alt sınıflara ya da kölelere ait mezarlar olarak değerlendirir (Mallowan-Cruikshank Rose, 1935: 36, d.n. 6). Bilindiği gibi bu dönemde kraliyet mezarları insan kurbanlarının da içinde yer aldığı, zengin mezar hediyelerinden oluşan bütün olarak ceset gömü şeklindedir (Ur kral mezarlığı için bkz.: Roaf, 1996: 84 vd).

Filistin bölgesinde de kremasyon mezarlara rastlanmıştır. Erken Bronz Çağı'nda MÖ 3300-3000 tarihleri arasında Filistin bölgesinde önemli değişikliklerin olduğunu ve yeni kültürlerin ortaya çıktığını belirtmemiz gerekir. Örneğin ilk olarak Gezer ve Eriho'da krematoryumlar ve kremasyon mezarlar tespit edilmiştir. Bunlar daha çok bir toplu mezar görünümü arz ederler. Yanmış cesetlerden geriye kalan kemikler de yakılarak üst üste yığılmıştır (Gezer ve Eriho'daki kremasyon için bkz.: Callaway, 1963: 82 vd). Gezer ve Eriho'nun yanı sıra Givatayim, Azor ve Tel Aviv'deki birkaç mezarda benzer şekilde kontrollü olarak gerçekleşmiş toplu mezarlara rastlanmıştır. Kremasyonun bu bölge için yaygın ve benimsenen bir uygulama olmadığı açıktır (kremasyon mezarlar ve nitelikleri hakkında bkz.: Ilan, 2002: 95). Cesetlerin törensel bir uygulamaçla yakılmasından çok, bu yöntemin bir zorunluluk sonucu kullanıldığına dair bir fikir uyanmaktadır. Ne mezar hediyesi vardır, ne kurbanlar ne de cenaze yemeği yendiğine dair herhangi bir işaret.

Kuzeye doğru ilerledikçe Hitit topraklarında uygulanaşına benzer şekilde ceset yakma geleneğinin ilk izlerine rastlamaya başlarız. Örneğın Gaziantep sınırları içindeki Gedikli Höyük’de, Eski Bronz Çağı’nın son evresine ait yüzlerce sayıda kremasyon mezarlığı açığa çıkartılmıştır (U.B. Alkım. -H. Alkım, 1966: 26). Yakma mezarların tarihlendirilmesi MÖ 2500/2400 ile 1900/1750 nesiller boyunca sürmüş olduğu mezar hediyeleri ve kaplar sayesinde anlaşılmaktadır (tarihlendirme için bkz.: Duru, 2006: 67). Cesetler yakıldıktan sonra geriye kalan kemikler Hitit cenaze metinlerindeki uygulamayı hatırlatır şekilde bezlere sarılmıştır; beze sarılan kemikler bir yatağın üzerine bırakılmak yerine farklı tiplerde urnelerin içine konulmuştur (Duru, 2006, 58). Kemikleri urnelere yerleştirerek gömme geleneği MÖ 2. binyılda pek çok sitede rastlanan bir özelliktir.

MÖ 2. binyıla gelindiğinde Kuzey Suriye ve Anadolu’da kremasyon mezarların görece olarak arttığını görüyoruz. Antakya’da Tel Açana höyüğünün (Alalah) MÖ 2. binyılın ikinci yarısına tekabül eden tabakalarında yakma mezarlara rastlanmıştır; özellikle de MÖ 13.-12. yüzyıllara ait tabakalarda yakma gömü mezarların sayıca nispeten arttığı dikkati çekmektedir (Woolley, 1955, 204 vd; tabakaların tarihlendirmesi için bkz.: Woolley, 1995: 10).

Alalah’a yakın bir bölgede Mersin’de Roma Dönemi’ne ait Soli şehrinde yapılan kazıların Hitit tabakalarında Hitit İmparatorluk Dönemi kadar geç bir tarihe yerleştirilen yapılardan birinin içinde tabanın üzerinde mezar hediyeleri ile birlikte bir kremasyon mezar bulunmuştur. Bir kadına ait olduğu düşünölen mezar Soli’nin Hitit tabakaları için münferit bir örnek teşkil etmektedir (Yağcı, 2006: 20).

Yakma mezarlarda bundan sonraki duraklarımız Anadolu’nun içindedir. Konya-Karahöyük’te Asur Ticaret Kolonileri Dönemi’nin geç evresine ya da Erken Hitit Dönemi’ne tarihlenen kremasyonlara rastlanmıştır (MÖ 1800-1750). Yakılan ceset kalıntıları toprağa açılan çukura gömülmüş, bazılarının üstü hiyeroglifli seramiklerle örtölmüş ve yerleşim yerinin içine gömülmüştür (Alp, 1956: 35 vd).

Aksaray ili sınırları içindeki Acemhöyük Arıbaş mezarlığında da kremasyonun uygulandığı tespit edilmiştir. Yakma mezarlık 139 mezardan oluşmaktadır ve büyük çoğunluğunda cesetten kalanlar urnelere yerleştirilmiş, 27 tanesi ise basitçe gömülmüştür. Mezar hediyeleri ve ölüye yapılan hayvan sunuları dikkat çekicidir. Mezarlık Bölgesi MÖ 18. yüzyılda 17. yüzyılın ortalarına kadar kullanılmıştır (Arıbaş mezarlığındaki kremasyon mezarlar ve tarihlendirilmesi için bkz. Öztan, 1998: 167 vd).

Hititlerin merkezi Boğazköy’de Hattuşa’nın varsayılan nüfusunu kaldıracak ölçüde büyük bir mezarlık tespit edilememiştir. Metinlerde anlatılan kraliyet cenazelerinin defnedildiğı tapınak mezarlar da bugüne kadar gün ışığına

çıkartılmış değildir (Hitit Krallarının mezarlarının konumu ile ilgili tartışma için bkz.: Börker-Klähn, 1995: 69 vd).

Bununla birlikte Boğazköy'de Osmankayası ve Bağlarbaşıkayası mezarlık alanlarında yakma gömme içeren urneler bulunmuştur (Bittel et al, 1958, 1 vd). Hafir tarafından mezarlığın başlangıç tarihi olarak MÖ 18. yüzyıl verilmektedir. Urne mezarlıklarının kullanımı arada kopukluk olsa da M. Ö. 14. yüzyıla kadar devam etmiştir (Bittel et al, 1958: 29). Boğazköy'deki bu mezarlıklarda kremasyon, yakmadan defnetmenin yanı sıra uygulanmakla birlikte Ankara ili Ayaş ilçesi sınırları içinde Ilıca'da açığa çıkartılan mezarlıkta tamamıyla kremasyon kullanılmıştır. Yakılan cesetler urnelere yerleştirilmiştir. Mezarlık Eski Hitit Dönemi'nde ya da Asur Koloni Dönemi'nin geç safhasında kullanılmıştır (Orthmann, 1964: 322 vd). Boğazköy'deki mezarlıklarda ve Ilıca mezarlığında ölüye yapılan hayvan ve içki kurbanlarına dair buluntulara rastlanmış ve zengin olmamakla birlikte mezar hediyeleri tespit edilmiştir.

Batı Anadolu'ya doğru gittikçe başka kremasyon mezarlar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Muğla-Bodrum'daki Müsgebi kazılarında tespit edilen kaya mezarları içinde az sayıda da olsa kremasyona rastlanmıştır. Yakılan ceset kalıntıları büyükçe bir urnenin içine konulmuştur (Mellink, 1964, 157; Akyurt, 1998, 31 vd). Mezarlar MÖ 15. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar uzanan bir zaman dilimine tarihlenmektedir (Akyurt, 1998: 33, d.n. 301).

İzmir ili Menemen ilçesinde Panaztepe'de yine MÖ 2. binyıla tarihlenen bir mezarlık alanı açığa çıkartılmıştır (Akyurt, 1998, 20 vd). Urnelerin içine yerleştirilmiş olan yakılmış ceset kalıntılarının sayısı, mezarlığın bütünü göz önünde bulundurulduğunda çok fazla değildir. Mezarlık sistemli kazılarda bulunan eserlere göre MÖ 1425-1200 yıllarına tarihlendirilmekte, hatta birkaç nesil kullanılmış olabileceği düşüncesi doğrultusunda, mezarlığın son kullanım evresinin bitiş tarihinin MÖ 1200'ü geçebileceği belirtilmektedir (Akyurt, 1998: 24, d.n. 205).

Yine İzmir ili sınırları içinde Menderes ilçesinde Baklatepe'de yapılan kazılarda Geç Bronz Çağı'na yani Hitit dönemine ait kremasyon mezarlar açığa çıkartılmıştır (Erkanal-Özkan, 1999: 12 vd): ölümler mezar hediyeleri ile birlikte yakılarak, urnelere konulmuş ve oda mezarlara yerleştirilmişlerdir; ölünün yakılması sırasında hayvan kurbanları da yapıldığı anlaşılmıştır. Cesetlerin yakılış biçimi ile Homeros'un İlyada'da dile getirdiği Patraklos'un cenaze töreni arasında büyük bir paralellik olduğu öne sürülmüştür (Erdal, 2002: 124). Dolayısıyla bu paralellik Hitit kraliyet cenaze törenleri için de söz konusudur.

Kuzeybatı Anadolu'da en dikkat çekici kremasyon mezarlığı örneklerinden biri kuşkusuz Troya'nın VI. tabakasında keşfedilenidir. Söz konusu tabaka MÖ 14-13. yüzyıllara, bir başka deyişle Hitit İmparatorluk Dönemi'ne tekabül eder.

Yanmış ceset kalıntıları urnelerin içinde ve dışında olmak üzere yaklaşık 29 kişiye aittir (Blegen, 1966: 143). Cesetler kişisel eşyaları ile birlikte yakılmış, mezar hediyeleri konulmuş ve pek çok hayvan kurbanı yapılmıştır ki, bunlar arasında -Hitit kraliyet cenaze metinlerindeki benzer şekilde- kuşlar da vardır (Akyurt, 1998: 11 vd, d.n. 75-80). Bu durumda “Homeros’un destanlarında anlatılan yakma törenleri Troya’da uygulanıyordu” diyebiliriz. Mezarlığın bulunduğu VI. tabaka destanların Troya’sına ait olmamakla birlikte MÖ 1275-1240 yılları arasındaki VIIa tabakasına yakındır ve aynı gömme geleneğinin mezarlığı bulunamamış olan VIIa tabakasında da devam ettiği düşünülebilir (Çapar, 1990: 71).

Kuzeybatı Anadolu’da kremasyonun uygulandığı bir başka mezarlık Troya yakınlarındaki Beşiktepe’dir. Burada da cesetler Troya’dakine benzer şekilde yakılmış ve urnelere yerleştirilmiştir. Tarihlemesi Troya’nın VIIa tabakası ile çağdaştır (Akyurt, 1998: 18 vd).

Yakın Doğu’nun en uzak köşelerinden Troya’ya kadar geldikten sonra Ege’nin karşı kıyısına Yunanistan’a bir bakmak istiyoruz. Homeros’un destanlarında anlatılan cenaze törenlerine ait bilgiler Anadolu’da tespit edilen kremasyonlarla uygunluk göstermektedir. Ancak destanlarda aynı defin geleneğini uyguluyor olarak gösterilen Aka savaşçıların ülkesi Yunanistan’da MÖ 2. binyılda kremasyon yaygın bir uygulama değildi. Onlar krallarını ya da savaşçılarını MÖ 16. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar görkemli mezar hediyeleri ile birlikte yakmadan kubbeli mezarlara gömüyorlardı (Mansel, 1988, 69 vd). Bu tür mezarlara özellikle Troya savaşlarının Akalı liderinin ülkesi Miken’de rastlanmış olması ve Yunanistan’ın tamamına buradan yayıldığı yolundaki iddialar, Homeros’un Akalı kahramanları yakarak defnettiklerini anlattığı pasajlarla uyumsuzluk gösterir. Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan, Yunanistan’da Aka Uygarlığı silinmeye başladıktan ve Deniz Halkları Doğu Akdeniz sahillerini kasıp kavurduktan sonra Eski Yakın Doğu ve Yunanistan’ın çehresi tamamıyla değişmiştir. Yeni Uygarlıklar ortaya çıkmaya başlamış ve ölülerini yakarak defnetmeyi tercih edenler olmuştur.

MÖ 1050-900 yıllarını içine alan Protogeometrik dönemde Yunanistan’da yakma geleneği Peloponessos yarımadasında hemen hiç görülmez. Attika’da ve Evboya adasındaki Lefkandi’de yakma gömülere rastlanmaktadır: küller ve kemikler toplanıp büyük bir kabın içine konuyor ve silah ve mücevherlerden oluşan çeşitli sunularla birlikte bir çukura gömülüyordu (Wardle, 2001). Batı Anadolu kıyılarındaki İyonya’da ise ceset yakma uygulaması benimsenmekle birlikte yaygınlaşmamıştı (Mansel, 1988: 140). Kralların ve büyük kahramanların cesetlerinin görkemli bir şekilde yakarak defnedilmesi geleneği Homeros’dan çok önce bitmiş görünmektedir. Onun çağında ve ondan sonra var olan yakma uygulamaları çoğunlukla Yunanistan’ın çok uzağında Doğu Akdeniz bölgesinde karşımıza çıkmaktadır (MÖ 1. binyılda Doğu Akdeniz’deki yakma gömüler için bkz.: Bienkowski, 1982: 80 vd). Anadolu için artık lahitler, tümülüsler, kaya mezarlar dönemi başlar.

İlyada’da anlatılan kremasyon sahnelerinin Hitit kraliyet cenazelerine bu kadar benzemesinin altında yatan neden Homeros’un Anadolu’da uygulanan yakma âdetine yabancı olmaması ve Hitit cenaze ritüellerinden bir şekilde haberdar olması ile açıklanabilir. Zira Homeros’un Anadolu’da olduğu kabul edilmektedir (Homeros, 1984: 15). Anadolu olmayan, ancak Anadolu etkisine çok açık olan Evboya adasında, Homeros’dan birkaç nesil sonra yaşamış olan Hesiodos da bir başka destanın Theogonia’nın yani “Tanrıların Yaratılış Destanı”nın şairidir. Theogonia’nın Hitit mitolojisinin baş eserlerinden biri olan Kumarbi Destanı’na olan büyük benzerliği ve hatta Kumarbi Destanı’nın Theogonia’ya kaynaklık ettiği artık tartışma götürmez bir gerçektir (Hesiodos, 1991: 58 vd). Bu durumda Hesiodos’tan çok önce yaşamış olan, üstelik vatani Anadolu olan Homeros’un Hitit kaynaklarına ondan çok daha yakın olduğu ve destanlarda tasvir ettiği cenaze sahnelerini Hitit kraliyet cenazelerinden esinlenerek oluşturduğunu öne sürmek istiyoruz. Bu durumda Hitit İmparatorluğu’nun yıkılmasından Homeros’un yaşadığı çağa kadar geçen yaklaşık üç yüzyıllık zaman diliminde Hitit kraliyet cenazelerini anlatan metinler ya sözlü ya da yazılı gelenekte yaşamaya devam etmiştir. Aradaki ilişkiyi sağlayan köprülerin Suriye sahilinde eski bir liman olan Ugarit sayesinde sağlandığı öne sürülmüştür. Bir Samiyatçı olan C. Gordon, MÖ 14. ve 13. yüzyıllarda Ugarit’de kaydedilmiş olan ve 1940’lar ve 1950’lerde tercüme edilen mitoslarda hem **Tevrat** hem de Homeros ile bağlantılar görmüştür (Homeros’un kör bir ozan olduğu ve yazının kesinlikle bilinmediği düşünülen Miken Çağı ile Arkaik Çağ arasındaki dönemin Karanlık Çağ olarak nitelendirilmesi paradigmasına yöneltilen eleştiri ve C. Gordon’un çalışmalarına atıflar için bkz. Bernal, 1987, 88 vd).

Eskiçağın görkemli ceset yakma ritüellerinin tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla sona erdiği gözlenmektedir. Bunun nedenini ölümlerini yakan insanların ölümü ve öteki dünyayı kavrayışlarındaki farklılığa bağlayabiliriz. Bizce burada ruhun bir an önce bedeni terk etmesini sağlamak amaçlanmaktadır. Hitit kraliyet cenazesinin birinci gününde ölünün ayakucunda yapılan sığır kurbanı, ölünün ruhunun öteki dünyaya geçişine kolaylık sağlamak amacı taşımaktadır. Bugün Uzakdoğu’da kremasyonu hala uygulayan Hintlilerin ve Budistlerin kremasyonu tercih etmelerinin altında yatan neden de budur. Eski bir elbisenin atılıp yenisinin alınıp giyilmesi gibi ruh da bedeni kremasyon sayesinde hemen terk edecek ve yeni biçimini alacak, kolaylıkla öteki dünyaya geçecektir (“Cremation”, 2007). Burada birbirinden bağımsız olmakla birlikte ruh ve bedenin zorlukla ayrılan bir bütün olarak algılanışı söz konusudur. Beden âdeti ruhun hapisanesi gibi görülmekte, o yok olmadıkça, ruh serbest kalamamaktadır. Kremasyon bu süreci hızlandıran bir uygulamadır.

Hititler için kremasyonun uygulanış nedenlerinden biri de yaşamlarında büyük yer tutan “kirlilik” kavramı olmalıdır (Goetze, 1957: 153). Yeraltı dünyası ile bağlantılı olan bu kavram toprağın dolayısıyla yeraltının kirliliği inancıdır.

Bu nedenle cesedi gömmek yerine yakmayı tercih etmiş olabilirler. Ayrıca ateşin arındırıcı özelliği de unutulmamalıdır. Pek çok toplumda ateşin iyileştirici, kötülükleri uzaklaştırıcı, arındırıcı özelliği vardır (Hançerlioğlu, 2004: 61). Hititlerin de ateşin bu özelliğini kullandıklarını cenazede cesedin yanı sıra, cesede ait her türlü kişisel eşyanın, kullanılan bütün malzemenin ve kurban hayvanlarının bazılarının, özellikle de kuşların yakılmasından anlıyoruz.

Son olarak kremasyonun belirli bir halk grubuna özellikle de Hint-Avrupalı kavimlere ait olduğu ile ilgili görüşlere değinmek istiyoruz. Özellikle de MÖ 1200'lerde ortaya çıkan ve "Deniz Halkları Göçleri" olarak adlandırılan göçlerden sonra Doğu Akdeniz bölgesinde kremasyon mezarlıklarının nispeten artışı Hint-Avrupalı halkların hareketliliği ile açıklanmaya çalışılmıştır ancak hem urnelerdeki hem de kremasyon tiplerindeki farklılık bu açıklamada hata olduğunu göstermektedir (Bienkowski, 1982).

Öncelikle bu uygulama belirli tutarlılık ve sistemli bir yayılım arz etmemektedir. Aynı coğrafya da yaşayan insanlar hem kremasyonu hem de yakmadan gömmeyi uygulayabilmektedirler. Hatta bazen Boğazköy'deki mezarlıklarda olduğu gibi aynı mezarlık içinde hem yakmadan gömme hem de yakarak gömme yan yana yer alabilmektedir. Bazen de Gezer ve Eriho'da vermiş olduğumuz örneklerdeki gibi zorunlu olarak ve belki de pratik nedenlerden dolayı uygulandığını göz ardı etmemeliyiz. Bu nedenle kremasyon belirli bir halk grubunun defin tarzı olmaktan çok belirli bir inancın ve daha çok kültürün, bazen de tamamen çok daha özne tercihlerin yansıması olarak karşımıza çıkar. Bu durumda kremasyon mezarları araştırarak farklı etnik yapıdan halkların izini sürmeye çalışmak sağlıklı sonuçlar vermeyecektir.

KAYNAKÇA

Akyurt, İ. M., (1998), **M. Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri**, Ankara.

Alkım, U. B. - Alkım, H., (1966), "Gedikli (Karahüyük) Kazısı Birinci Ön-Rapor", **Bulleten XXX**, Sayı: 117, Ankara, 1-26.

Alp, S., (1956), "Konya-Karahöyük Hafriyatı 1953", **Türk Arkeoloji Dergisi VI-1**, Ankara, 35-37.

Bernal, M., (1987), **Kara Atena: Eski Yunan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? 1785-1985**, (Çev. Ö. Buze), İstanbul.

Bienkowski, P. A., (1982), "Some Remarks on the Practice of Cremation in the Levant", **Levant XIV**, London, 80-89.

Bittel, K. et al., (1958), "Die hethitischen Grabfunde von Osmankayası", **Wiissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft 71**, Berlin.

Blegen, C., (1966), **Troy and Trojans**, New York. Washington.

Börker-Klähn, J., (1995), “Auf der Suche nach Nekropolē: Hattusa”, **Studi Micenei ed Egeo-Anatolici XXXV**, Roma, 69-92.

Callaway, J. A., (1963), “Burials in Ancient Palestine: From the Stone Age to Abraham”, **The Biblical Archaeologist 26**, No. 3, 73-91.

Campbell, S., (1992), “The Halaf Period in Iraq: Old Sites and New”, **The Biblical Archaeologist 55**, No. 4, 182-187.

Christmann-Franck, L., (1971), “Le rituel des funerailles royales hittites”, **Revue Hittite et Asiatique 29**, 61-111.

“Cremation”, (2007), <http://en.wikipedia.org/wiki/Cremation>.

Çapar, Ö., (1990), “Homeros Destanları Işığında Anadolu-Hellas Ölü Gömme Adetleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi XXXIII**, Sayı: 1-2, Ankara, 65-75.

Duru, R., (2006), **Gedikli Karahöyük I**, Ankara.

Erdal, Y. S., (2002), “Bakla Tepe Geç Tunç Çağı Mezarından Gün Işığına Çıkarılan Yanmış İnsan İskelet Kalıntılarının Antropolojik Analizi”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 19**, Sayı: 2, Ankara, 115-130.

Erkanal, H.-Özkan, T., (1999), “Bakla Tepe Kazıları”, **T. C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi**, (eds.) T. Özkan-H. Erkanal, 12-41.

Friedrich, J., (1952), **Hethitisches Wörterbuch**, Heidelbergs.

Garstang, J., (1953), **Prehistoric Mersin: Yümük Tepe in Southern Turkey**, Oxford.

Goetze, A., (1933), “Die Annalen des Mursilis”, **Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft 38.**, Leipzig.

-----, (1957), **Kleinasien**, München.

Gurney, O. R., (1977), **Some Aspects of Hittite Religion**, London.

-----, (1990), **The Hittites**, London.

Hançerlioğlu, O., (2004), **Dünya İnançları Sözlüğü**, İstanbul.

Hesiodos, (1991), **Hesiodos Eseri ve Kaynakları**, (Çev. S. Eyüboğlu-A. Erhat), Ankara.

Homeros, (1984), **İlyada**, (çev. A. Erhat-A. Kadir), İstanbul.

Ilan, D., (2002), “Mortuary Practices in Early Bronze Age Canaan”, **Near Eastern Archaeology 65**, No. 2, 92-104.

Kassian, A.-Korolev, A.-Sidel'tsev, A., (2002), **Hittite Funerary Ritual: šalliš waštaiš**, Ugarit-Verlag Münster.

Laroche, E., (1971), **Catalogue des Textes Hittites**, Paris.

Levi, P. (1987), "Eski Yunan", **İletişim Atlash Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**, (Çev. Neşe Erdilek), İstanbul.

Mallowan, M. E. L.-Cruikshank Rose, J., (1935), "Excavations at Tell Arpachiyah", **Iraq** 2, 1-178.

Mansel, A. M., (1988), **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara.

Mellink, M. J., (1964), "Archaeology in Asia Minor", **American Journal of Archaeology** 68, 149-166.

Orthmann, W., (1964), "Ein Brandgräberfeld Hethitischer zeit bei Ilıca", **Archäologischer Anzeiger** 3, Berlin, 323-332.

Otten, H., (1958), **Hethitische Totenrituale**, Berlin.

----, (1954-1959), "Eine Lieferungsliste zum Totenritual der hethitischen Könige", **Welt des Orients** 2, 477-479.

----, (1962), "Zu den hethitischen Totenrituale", **Orientalistische Literaturzeitung** 57, 229-233.

Öztan, A., (1998), "Preliminary Report on the Arıbaş Cemetary at Acemhöyük", **Essays on Ancient Anatolia in teh Second Millenium B. C.**, (ed. Prince Takahito Mikasa), Wiesbaden, 167-183.

Popko, M., (1978), **Kultobjekte in der hethitischen Religion (nach keilschriftlichen Quellen)**, Warszawskiego.

Postgate, J. N., (1976), "Excavations in Iraq 1975", **Iraq** 38, 65-79.

Puhvel, J., (1997), **Hittite Etymological Dictionary** 4, Berlin, New York.

Roaf, M., (1996), "Mezopotamya ve Eski Yakın Doğu", **İletişim Atlash Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**, (çev. Z. Kılıç), İstanbul.

Sevinç, F., (2007), **Hititlerde Ölülere ve Yeraltı Tanrularına Sunulan Kurbanlar**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.

van den Hout, Th. P. J., (1994), "Death as a Privilege the Hititte Royal Funerary Ritual", **Hidden Futures Death and Immortality in Ancient Egypt, Anatolia, the Classical, Biblical and Arabic-Islamic World**, J. M. Bremer- Th. P. J. van den Hout-R. Peters (eds.), Amsterdam, 37-71.

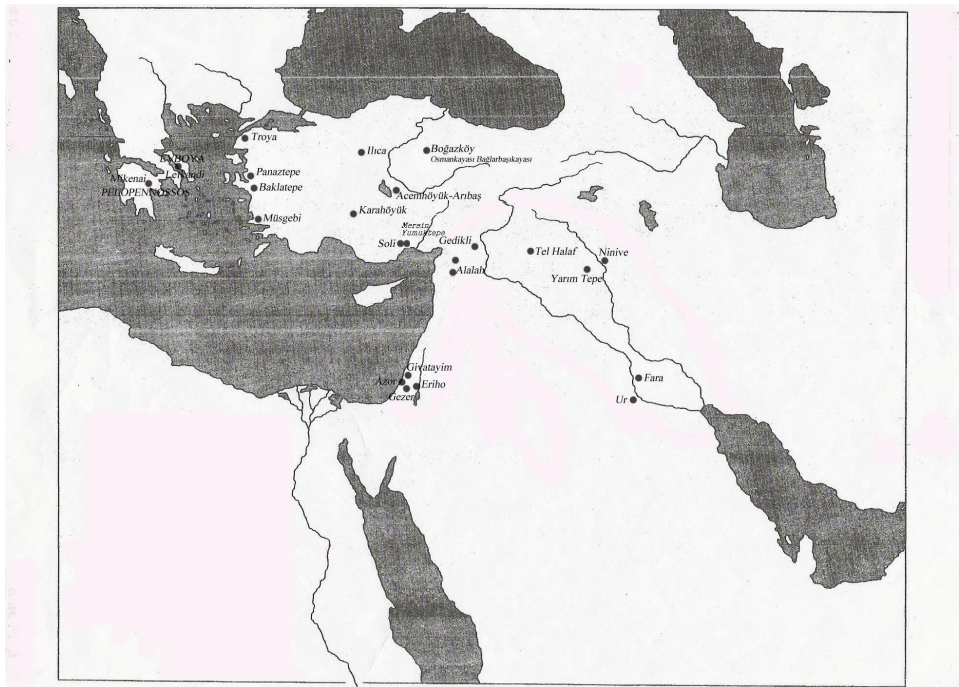
----, (1995), "An Image of the Dead? Some remarks on the Second Day of the Hittite Royal Funerary Ritual", **Atti del II Congresso Internazionale di**

Hittitologia, (a cura di: **O. Carruba-M. Giorgieri-C. Mora**), Pavia, 195–211.

Wardle, K. A., (2001), “Buried Greeks: the Protogeometric period”, <http://artsweb.bham.ac.uk/aha/kaw/darages/intronotes.htm>

Woolley, L., (1955), **Alalakh: An Account of the excavations at Tell Atchana in the Hatay**, Oxford.

Yağcı, R., (2006), “Pompeiopolis’te Son”, **İçel Sanat Kulübü 146**, Mersin, 17-25.

Kremasyon Mezarların Buluntu Noktaları ve Bazı Merkezler.

